

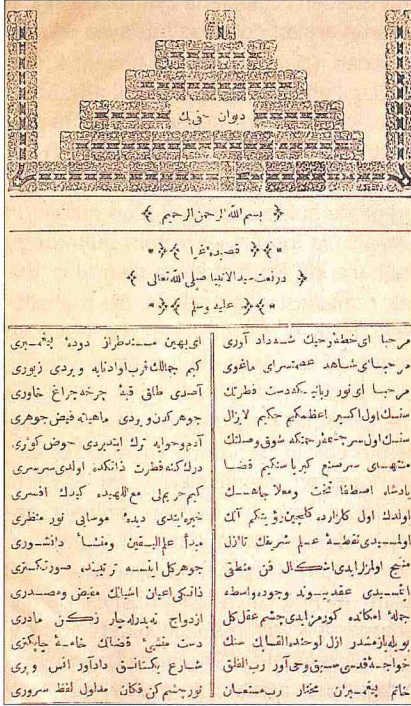
HAKKI BEY, Üsküdarlı

(1823-1894)

Son devir divan şairi.

Mora'da doğdu. Asıl adı İbrâhîm olup şiirlerinde Hakkı mahlasını kullanmıştır. Yekçeşm Hakkı, Kôr Hakkı diye de anılır. İsmâil Hakkı Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimini babasının sürgün yeri olan Gelibolu'da tamamladı. 1842'de babasının affedilerek İstanbul Boğazlar Nâzirliği'ne tayini üzerine İstanbul'da önce Bâb-ı Defterî'de Haremeyn (veya Evkaf) Muhasebesi Kalemi'nde görev yaptı; daha sonra 1850 yılında Evkaf Nezâreti Mektûbî Kalemi memurluğuna nakledildi. Bir ara Defter-i Hâkânî Kalemi'ne devam etmişse de bu görevleri sırasında aşırı çalışması sonucu zihin yorgunluğu hastalığına yakalandı. 1854-1865 yılları arasında rahatsızlığı sürdü; bir süre sonra sağlığına kavuşarak kendisine bağlanan 1000 kuruş maaşla emekli oldu ve bundan sonra hayatını Üsküdar Çamlıca'daki evinde geçirdi. Asîr'in fethine dair kaleme aldığı kaside Abdurrahman Sâmî Paşa'nın aracılığı ile Sultan Abdülazîz'e takdim edilince maddesine 10.000 kuruş câize verilerek maaşına da 600 kuruş zam yapıldı. Hayatının son yıllarına doğru sol gözü görmez oldu. 20 Safer 1312 (23 Ağustos 1894) tarihinde vefat eden Hakkı Bey Çamlıca'da Celvetiyye tarikatına ait Selâmi Ali Efendi Tekkesi civarına defnedildi.

Fatîh Efendi Hakkı Bey'in şiir sanatındaki maharetini belirtmekte, bu sanatın bütün inceliklerine vâkıf olduğunu, önce gazel alanında kendini denediysen de sonradan yaratılışına daha uygun düşen kasidede karar kıldığını zikretmektedir (Tezkire, s. 69). Sâmî Paşa da saraya yazdığı bir tezkirede Hakkı Bey'in şiir sanatındaki maharetini övmektedir (İbnüle-

Üsküdarlı Hakkı Bey divanının ilk sayfası (Bursa 1292)

min, I, 482). Yenişehirli Avni Bey'in, divanına yazdığı takriz kasidesinde Nefî'ye denk sayılabilecek güçlü bir şair olduğunu söylediği (Divan, s. 52-54) Hakkı Bey bir başka kaynaktan da "Nefî-yi zamân" olarak nitelendirilmektedir (Mehmed Tevfik, s. 14).

1277 yılı sonlarından (Mayıs-Haziran 1861) 1278 yılı ortalarına (Ocak 1862) kadar İstanbul'da Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evinde her hafta yapılan Encümen-i Şuarâ toplantılarına katılan Hakkı Bey, Tanzimat'tan sonra divan şiirini yaşatmak isteyenler arasında dil ve üslup bakımından en kuvvetli kabul edilen şairlerden biridir. Enderunlu Vâsîf'ta büyük ölçüde mahallifleşen, Şinâsi ile Ziyâ Paşa'da ise giderek modern bir muhteva kazanan yeni şiir anlayışını benimsemeyen Hakkı Bey, doğrudan doğruya Nefî'yi ve onun beğendiği İran şairlerini taklit etme yolunu seçmiştir. Kasidelerindeki parlak dil ve coşkun âhenk şaire yaşadığı dönemde büyük bir şöret kazandırmıştır. Ancak şiirindeki güzellikler derin ve renkli mâna âlemini, gerçek hayat sahnelerini değil eski ve tamamen soyut klasik unsurları yansıtmaktadır. Dolayısıyla Hakkı Bey Nefî'nin dilini taklitte başarılı olmakla beraber onun şiirindeki

canlılığı, yeni hayalleri ve gerçek hayat sahnelerini yakalayamamıştır. Eski kasidelerin çoğunda tekrarlanan ve Nedîm'den sonra terkedilen İran kaynaklı klasik hayaller Fâtih Sultan Mehmed, Kanûnî Sultan Süleyman ve IV. Murad gibi ihtişamlı padişahlar için doğru sayılsa bile şairin yaşadığı dönemdeki devlet adamları için artık geçerliliğini kaybetmiştir. Bu sebeple Hakkı Bey'in kasidelerindeki gür sese rağmen gerçeği yansıtmayan sözün doğurduğu boşluk önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

Arapça, Farsça, Türkçe nazım ve nesirde başarı göstermiş olan şairin elli beş sayfalık divanı Eşref Bey vasıtasıyla 1292'de (1875) Bursa'da basılmıştır. Yirmi kaside ve otuz bir gazelin yer aldığı divanın sonunda Yenişehirli Avni Bey'in yazdığı takriz kasidesiyle Eşref Bey'in düştüğü tarih ve Hakkı Bey'in hal tercümesi bulunmaktadır. Hakkı Bey'in, divanının basıldığı tarihten ölümüne kadar geçen on dokuz yıllık sürede yazdığı şiirler ise bir araya getirilip yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hakkı Bey, *Divan*, Bursa 1292, s. 52-54; Fatîh, *Tezkire*, s. 69; Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şuarâ*, İstanbul 1290, s. 14; Abdurrahman Sâmî Paşa, *İnşâ-yı Sâmî*, İstanbul, ts. (Necib Bey Matbaası), s. 61; *Sicill-i Osmânî*, II, 239; *Osmanlı Müellifleri*, II, 151; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 481-486; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 607-608; "Hakkı Bey, İbrahim (Üsküdarlı)", *TA*, XVIII, 335; "Hakkı Bey (Yekçeşm)", *TDEA*, IV, 29.

M. SERHAN TAYŞI

HÂKSÂR HAREKETİ

Hindistan'da İnâyetullah Han (ö. 1963)

tarafından başlatılan dinî, içtimai ve siyasi hareket

(bk. İNÂYETULLAH HAN).

HÂKSÂRİYYE

(حاکساریه)

İran'da tarikata benzer özellikler taşıyan dinî bir fırka.

Farsça'da "toprağı andıran, toza bulanmış" anlamına gelen hâk-sâr kelimesini, tevazu ifadesi olmak üzere kendilerini nitelendiren bir isim olarak kullanan Hâksâriyye mensupları melâmet ve fütüvvet ehlinin, ayyâr ve kalenderlerin etkisinde kalmıştır. İnanç, âdâb ve erkânı-

Üsküdarlı Hakkı Bey

nı yazıyla tesbit etme gerektiğine inanmamaları, Hâksâriyye'nin tarihiyle ilgili çeşitli rivayetlerin ortaya çıkmasına ve özelliklerinin gizli kalmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı Hâksâriyye'nin tarihini doğru olarak tesbit etmek son derece güçtür. Hâksârîler adlı bir topluluğun varlığından bahseden en eski kaynak, Zeynelâbidîn-i Şîrvânî'nin (ö. 1253/1838) *Riyâzû's-seyâha* adlı eseridir. Bir rivayete göre Hâksâriyye, Feth Ali Şah döneminde (1797-1834) İran'a gelen Kerim Han Zend'in oğlu Gulâm Ali Şah tarafından kurulmuştur. Başka bir rivayete göre ise Sultan Celâleddin Haydar'ın kurduğu Celâliyye tarikatının bir şubesidir. Kaynaklarda Celâleddin Haydar'la ilgili bilgi yoktur. Hâksârîler, adı dışında hakkında hiçbir şey bilmedikleri Sultan Celâleddin Haydar'a Pîr Şîr Mîr adını verirler. Hâksâriyye mensuplarının saygı ile anıp yücelttilikleri bu zatın Mahdûm-i Cihâniyân u Cihângeşt diye tanınan Celâleddin Hüseyin el-Buhârî (ö. 785/1384) olması kuvvetle muhtemeldir. Abdülhüseyn-i Zerrînkûb ise Celâleddin Haydar'ın tarihî bir şahsiyet olmaktan çok Celâl-i Sâni diye de anılan Celâleddin Hüseyin el-Buhârî ile Kutbüddin Haydar'ın özelliklerini birleştiren menkıbevi bir şahsiyet olduğu görüşündedir.

Hâksâriyye mensupları Sultan Celâleddin Haydar'ın tayy-i mekân, aynı anda yedi veya kırk kişi olarak görünme gibi kerâmetleri olduğuna ve bundan dolayı "Çih-ten" (kırk kişi) ve "Heft-ten" (yedi kişi) diye bilinen mezarlıklarda gömülü bulunduğu inanılır.

Âdâb ve erkânlarını öğrenmek için aralarında birkaç yıl yaşayan Nûreddîn-i Müderrîsî, bu fırkanın Hâksâr-ı Celâfî (bu kol Ebûtürâbî ve Gulâm Ali Şâhî adıyla da anılır), Dûde-yi Acem, Ma'sûm Ali Şâhî ve Nur Ali Şâhî adlı dört kola ayrıldığını söyler. Zerrînkûb'a göre Celâliyye ana tarikat olup Hâksâriyye, Ehl-i Hak ve Celâliyân-ı Gulâm Ali Şah onun şubeleridir. Gerek hiyerarşisinde gerek törenlerinde yapılan yenilikler, Hâksâriyye'yi aslı olduğu tahmin edilen Celâliyye'ye göre farklı hale getirmiş ve ona tamamıyla Şîf-Bâtîni bir hüviyet kazandırmıştır. Genellikle Ehl-i Hak grupları içinde mütalaa edilen Hâksâriyye mensupları Tanrı'nın insanın bedenine veya şahsiyetine hulûl ettiğine, farklı dönemlerde yedi bedende kendini gösterdiğine ve ölen kişinin ruhunun yaptıklarının cezasını çekmek için

bir başka bedene göç ettiğine (tenâsüh) inanırlar. Bu şekilde 1000 bedeni dolaşan ruh gerçekle birleşerek kurtuluşa erer. Hâksârîler Hz. Ali'yi Tanrı mertebesine çıkarır ve onun çeşitli dönemlerde tenâsüh yoluyla kendini gösterdiğine inanırlar. Hâksârîler'de âdâb ve erkân diğer tarikatlardan çok farklıdır. Dinî görevleri yerine getirme konusunda son derece gevşek davranan Hâksârîler'in faaliyetleri daha çok dışa ve maddî alana dönük olup bunlarda zühd, riyâzet ve tefekkür gibi içe dönük tasavvufî uygulamalar görülmez. Bu bakımdan Hâksâriyye'yi bir tarikat olarak değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir.

Hâksâriyye'ye girmeye istekli olan kişi (tâlip) altı safhadan geçerek mürşidlik makamına kadar çıkabilir. Tâlip için düzenlenen ilk âyine "İisan merasimi" adı verilir. "Pîr-i delîl" denilen rehber tâlibi hamama götürerek yıkadıktan sonra beyaz bir elbise giydirir ve "pîr-i tarikat" adı verilen üstadın huzuruna çıkarır. Pîr-i tarikat tâlibe meslek ve meşrebine uygun yeni bir isim verir. Sonra saç, sakal, kaş ve bıyığından üç küçük parça keser; bu işleme "mühr-kerden" (mühürleme) denir. Artık tâlibin bu mühürlenmiş saçını kesmesine ömür boyu izin verilmez.

İkinci âyine "piyâle merasimi" denir. Bu da fakr (derişlik) kadehiyle kevsar şarabının sembolik olarak içilmesinden ibarettir. Tören esnasında rehber fincana bir içim su, bir miktar şeker ve gül suyu koyar; on dört kadehle ilgili kurallar okunduktan sonra şerbeti üstada sunar. Mürşid, rehber ve tâlip sırayla birer yudum içtikten sonra fincanı mecliste bulunan derişler arasında dolaştırırlar. Bu âyin, fütüvvet ehlinin fütüvvet kadehinden içme âdetini andırmaktadır.

Üçüncü safhadaki âyine "kise merasimi" adı verilir. Bu törende rehber, mürşidin huzurunda tâlibin sağ kolu üzerine madenî bir para koyarak bunun çevresini bir daire meydana getirecek şekilde bir mumla yakar. Burada oluşan yara iyileşinceye kadar tâlibin yıkanmasına ve eşiyile cinsî münasebette bulunmasına izin verilmez. Kol üzerinde kalan yara izine "mühr-i nübüvvet" denir. Artık bu safhadan itibaren tâlip tarikatı girmek isteyen adayları kabul etme, onlara lisan ve piyâle merasimleri sırasında rehberlik etme sorumluluğunu yüklenilir. Dördüncü safhadaki âyine "gül sipürdeği (yanık deriyi mürşide emanet etme) me-

rasimi" adı verilir. Bu törende mürşid yanarın bulunduğu yeri öper ve böylece gülü (yanık deriyi) Hz. Ali'nin hazinesine tevdi etme sorumluluğunu üstlenmiş olur.

Beşinci âyine "ceviz şikesten" (ceviz kırma) merasimi denir. Ehl-i Hak bir aileye mensup bir seyyidin huzurunda cereyan eden bu merasimde tâlip, Hâksârîler arasında saygı gören ve yüceltilen Ehl-i Hak'tan birine tâbi olur. Hâksâriyye'nin seçkinleri bu şekilde Ehl-i Hak ailesine bağlanmış olurlar.

Altıncı safhadaki âyine "İeng-i işkullah püşiden (ilâhî aşk kemerini kuşanma) merasimi" denir. Bu merasimden sonra tâlip mürşid unvanı alır. Derişlerin işleriyle görevlendirilen bu yeni mürşide bir deriş "çırâğı" sıfatıyla yardımcı olarak verilir. Bu deriş ömür boyu mürşidine bağlı kalır.

Hâksâriyye fırkasındaki ilerleme ve yükselmeye ilgili bu basamaklardan her birinin sonunda tâlibin yeni sorumluluğunu diğer derişlere duyurmak için "dîğ cûş" (kazan kaynatma) merasimi düzenlenir. Bu merasimde tâlip bir deve veya sığır kurban ederek derişlere yemek verir. Kur'an'dan belli âyetler okunduktan sonra yerde hazırlanan sofrada yemekler yenir.

Hâksâriyye derişlerinin mürşidlerinin kızlarıyla evlenmesine izin verilmez. Sarıkları, uzun saçları, yanlarında taşıdıkları teber ve keşkülleriyle tam anlamıyla kalenderî deriş tipini andıran Hâksâriyye mensupları hakkında afyon, esrar ve morfin gibi uyuşturucular kullandıkları ve buna da "sır yaprağı" adını verdikleri yolunda birtakım iddialar vardır. Yakın zamana kadar Tahran, Meşhed ve Kûfe gibi şehirlerde tekke ve merkezleri bulunan Hâksârîler'in faaliyetleri Rîzâ Şah Pehlevî (ö. 1944) döneminde yasaklanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 312, 525, 526; III, 572, 579; Zeynelâbidîn-i Şîrvânî, *Riyâzû's-seyâha* (nşr. Asgar-ı Hâmidî), Tahran 1339 hş.; a.mlf., *Bustânû's-seyâha* (nşr. Seyyid Saîd-i Tâbâtâbâî), İsfahan 1342 hş., s. 152; R. Gramlich, *Die schiitischen derwischorden Persiens*, Wiesbaden 1965; Abdülhüseyn-i Zerrînkûb, *Cüstûcû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1357 hş./1978, s. 359-379; Nûreddîn Müderrîsî Çehârdîhî, *Hâksâr ve Ehl-i Hak*, Tahran 1358 hş./1979; Seyyid Muhammed Hâceddin, *Keşkûl-i Hâksârî*, Tebriz 1360 hş./1981, s. 1; V. Minorosky, "Ehl-i Hak", *İA*, IV, 201-207; a.mlf., "Ahl-i Hak", *İP* (İng.), I, 260-263; Dihhudâ, *Lugathâne*, XII, 80, 81; H. Halm "Ahl-e Hâqq", *Elr.*, I, 635-637; Hamid Algar, "Ehl-i Hak", *DIA*, X, 513-515.

